

Два століття разом. Представники роду Каразіних у стінах Харківського університету

Вовк Ольга Ігорівна

У статті розглядаються взаємозв'язки родини Каразіних з Харківським університетом. Показано роль представників цього роду у процесі виникнення та розвитку першого університету Лівобережної України. Висвітлено значення Харківського університету у формуванні життєвих траєкторій членів сім'ї Каразіних.

Ключові слова: Харківський університет, В. Н. Каразін, родина Каразіних

Відкриття університету в головному місті Слобідської України перетворило Харків на потужний науковий, освітній та культурний центр і визначило хід його історичного розвитку на багато років уперед. Однією з найбільш яскравих постатей в історії Харківського класичного університету по праву вважається Василь Назарович Каразін, який взяв у цьому процесі найактивнішу особисту участь. Саме університетська місія, за висловом І. П. Лисяка-Рудницького, стала для В. Н. Каразіна «найбільш вікопомним ділом життя та історичною заслугою» [5, с. 78].

Внесок В. Н. Каразіна у розвиток Харківського університету був оцінений ще за життя вченого, про що свідчить його обрання до складу почесних членів у 1811 р. У подальші роки університет все більш активно популяризував особистість свого засновника на місцевому та загальнодержавному рівнях. У 1907 р. в Харкові було відкрито пам'ятник просвітителю. Упродовж останніх більш ніж ста п'ятдесяти років з-під пера університетських науковців вийшло чимало розвідок каразінознавчого спрямування, було видано цінні джерела.

Особливий сплеск інтересу до особистості В. Н. Каразіна розпочався у переддень 200-річного ювілею Харківського університету і триває донині. Саме в цей період навчальний заклад став носити ім'я свого засновника (у широкому вжитку отримавши найменування «Каразінський»). Було створено низку нових місць пам'яті (пам'ятників та меморіальних дощок). З 2010 р. вручається найвища нагорода університету – медаль імені В. Н. Каразіна, засновано премію його імені. Традиційними стали студентські Каразінські читання, які щорічно відбуваються на історичному, хімічному та інших факультетах. У 2013 р. до 240-ї річниці з дня народження В. Н. Каразіна в університеті були проведені ювілейні заходи [3].

Разом з тим, з Харківським університетом пов'язане ім'я не одного лише В. Н. Каразіна, а й багатьох, можливо, менш відомих, але не менш достойних представників давнього роду Каразіних.

Безперечно, першим у цьому переліку має бути назване ім'я молодшого брата В. Н. Каразіна – Івана Назаровича (1780–1836). Більшу частину свого життя він присвятив лісорозведенню та садівництву, уславившись як засновник саду в родинному маєтку Основинцях (сьогодні відомого як Краснокутський дендропарк). Цікаво, що в цьому парку донині зростає канадська тополя, яку називають ровесницею Харківського університету. Вважається, що вона була висаджена у ґрунт навесні 1803 року, коли розпочався збір коштів для відкриття Харківського університету. Варто нагадати, що І. Н. Каразін завжди підтримував свого брата у клопотах з улаштування Харківського університету. Саме брати Каразіни одними з перших внесли до фонду пожертв на відкриття університету 1000 карбованців, тим самим подавши приклад іншим слобідсько-українським дворянам [1, с. 27].

Ці клопоти увінчалися успіхом: Харківський університет розпочав свою роботу. Кількість осіб, які здобували в ньому освіту протягом 210 років, напевне, обчислюється сотнями тисяч. Серед них були і нащадки роду Каразіних. Наприклад, з семи дітей В. Н. Каразіна четверо навчалися в університеті. Старший син Василь Васильович (1807–1847) закінчив фізико-математичний факультет університету. У 1825 р. в університетській типографії вийшла друком його книга у двох частинах «Илиодометр для поверки часов, или Показатель времени восхождения и захождения солнца, во все дни года под 48 параллелями, от 40 до 69 степени северной широты». Після завершення навчання В. В. Каразін перебував на військовій службі. З травня 1840 р. він працював понадштатним помічником бібліотекаря у бібліотеці Харківського університету, однак уже на початку вересня того ж року вийшов у відставку. На фізико-математичному факультеті упродовж 1829–1831 та 1832–1833 рр. навчався Олександр Васильович Каразін (1814–1837), а Валеріан Васильович Каразін (1823–?) з 1840 р. був студентом юридичного факультету університету [2, с. 62–63].

Філадельф Васильович Каразін (1810–1878) у 1829 р. закінчив курс філософського відділення словесного факультету Харківського університету. Тривалий час він прожив у Миколаєві, де служив у штабі Чорноморського флоту. Влітку 2014 р. студенти історичного факультету під час проходження архівно-музейної та краєзнавчої практики знайшли раніше невідомий лист В. Н. Каразіна, датований 8 жовтня 1837 р. У ньому йдеться про те, що Василь Назарович передає до бібліотеки Харківського університету таблицю відстаней між найважливішими форпостами, що знаходяться на Чорному морі. Її, вірогідно, міг передати йому саме Філадельф Васильович. Тобто його діяльність сприяла поповненню фондів університетської бібліотеки [7].

Ф. В. Каразін став першим біографом свого славетного батька, доклав чимало зусиль до увічнення пам'яті про нього, уперше висловив ідею про видання повного зібрання праць В. Н. Каразіна. Хоча цей грандіозний намір у повній мірі не реалізовано і досі, однак університетська громадськість чимало зробила для збереження каразінської документальної спадщини. Найбільш яскравим зразком є зібрання творів та епістоляріїв В. Н. Каразіна, зібраних та зредагованих Д. І. Багалієм і віддрукованих університетською типографією у 1910 р. [8].

Активно відстоював Ф. В. Каразін й ідею установавання пам'ятника своєму знаменитому батькові. На жаль, йому самому не судилося побачити цей проект реалізованим (адже від перших пропозицій до реального відкриття пройшло майже 40 років). Проте цю справу продовжили інші члени родини. Так, коли у вересні 1891 р. було створено Комітет для спорудження пам'ятника В. Н. Каразіну, до його складу, крім університетських професорів Д. І. Багалія, О. І. Дудукалова, М. Й. Куплеваського та Ю. І. Морозова, ректора університету М. М. Алексеєнка, увійшли племінник В. Н. Каразіна, випускник Харківського університету, господар акліматизаційного саду в Основинцях Іван Іванович Каразін (1834–1903) та онук просвітителя, петербурзький художник Микола Миколайович Каразін (1842–1908) [6, с. 3]. Вони ж брали участь в урочистому відзначенні півстолітньої річниці з дня смерті В. Н. Каразіна, яке у листопаді 1892 р. відбулося у стінах Харківського університету [9, с. 439]. Цікаво, що М. М. Каразін навіть надав на розгляд конкурсної комісії власний проект пам'ятника В. Н. Каразіну (відповідну акварель його авторства наприкінці ХХ ст. було знайдено у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського університету) [2, с. 68].

Зазначимо, що лінія прямих нащадків В. Н. Каразіна перервалася саме на Миколі Миколайовичу. Але гілка, родоначальником якої став І. Н. Каразін, продовжувала розвиватися. Коли монумент зрештою був відкритий (а відбулося це 20 червня 1907 р.), квіти до його підніжжя піднесли двоюрідні онуки просвітителя, сини І. І. Каразіна – вихованець Полтавського кадетського корпусу Іван Іванович (1859–1939) та випускник природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету Борис Іванович (1874 – після 1919). Їхні сестри – Олена Іванівна (1887–1974) та Юлія Іванівна (1889–1971) – також здобували освіту у стінах Харківського університету. З 1907 р. вони стали сторонніми слухачками відповідно юридичного та історико-філологічного факультетів [1, с. 30–31].

«Епоха катастроф» 1910-х – 1920-х рр. зачепила і членів родини Каразіних. Багато хто з них був змушений виїхати за кордон і зрештою загубився у вирі часу. В тих же людей, які залишилися на Батьківщині, зв'язок з університетом виявився надовго перерваним. За іронією долі, причиною цього стала належність до дворянського роду Каразіних – саме через це до університету після революції 1917 р. не змогла вступити Лідія Борисівна Каразіна (1902–1971).

Лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зв'язки почали відроджуватися. У 2005 р. факультет психології Харківського університету закінчила Лідія Остапівна Каразіна – прапрапраонка І. Н. Каразіна. Інша його спадкоємиця у четвертому поколінні – Лариса Олегівна Дешко – є авторкою низки видань з історії своєї сім'ї [див. 4 та ін.]. Вона неодноразово презентувала їх у стінах ХНУ імені В. Н. Каразіна, а подарований нею рушник прикрашає читальний зал №4 Центральної наукової бібліотеки університету.

Життєві траєкторії нащадків каразінського коріння в контексті університетської історії знаходять певну кореляцію із «зигзагами пам'яті» про В. Н. Каразіна. Більше того, ці люди багато в чому залежали від ставлення держави до цієї особистості на тому чи іншому історичному етапі. Однак

недарма їх фамільним девізом є «Упертість у добрих справах». Саме ця упертість зрештою робить честь представникам роду Каразіних, а результати їх діяльності гідно доповнюють багатющу скарбницю Харківського університету.

Примітки

1. *Березюк Н. М.* Достойные своего рода : (К семейному портрету Каразиных) / Н. М. Березюк // Університети=Universitates. – 2003. – № 1. – С. 58-68.
2. *Березюк Н. М.* Слід добрий і вічний на землі Слобожанській : (Іван Назарович Каразін та його нащадки) / Н. М. Березюк // Університети=Universitates. – 2003. – № 2. – С. 26-33.
3. *Вовк О. І.* Вшанування в Харківському університеті 240-ї річниці від дня народження В. Н. Каразіна / О. І. Вовк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1117 : Серія : Історія. – Вип. 48. – С. 247-249.
4. *Дешко Л. О.* Каразіни. Основа : зб. статей / Л. О. Дешко. – К. : Видавець Андрощук П. В., 2014. – 172 с.
5. *Лисяк-Рудницький І.* Каразин і початки українського національного відродження / І. Лисяк-Рудницький // Сучасність. – 1977. – № 11. – С. 78-97.
6. *Морозов Ю.* К вопросу о сооружении памятника В. Н. Каразину / Ю. Морозов. – [Х. : б. и., б. г.]. – 4 с.
7. *Ольгіна Я.* Подарунок Василя Назаровича / Я. Ольгіна // Харківський університет. – 2014. – 18 лист.
8. Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем / В. Н. Каразин ; сост. Д. И. Багалей. – Х. : В Университетской тип., 1910. – XIX, 927 с.
9. Чествование памяти В. Н. Каразина в Харьковском университете по случаю 50-летия со дня его кончины // Киевская старина. – 1892. – № 11. – С. 438-452.

Вовк О. И. Два столетия вместе. Представители рода Каразиных в стенах Харьковского университета

В статье рассматриваются взаимосвязи семьи Каразиных с Харьковским университетом. Показана роль представителей этого рода в процессе возникновения и развития первого университета Левобережной Украины. Освещено значение Харьковского университета в формировании жизненных траекторий членов семьи Каразиных.

Ключевые слова: Харьковский университет, В. Н. Каразин, семья Каразиных

Vovk Olga. Two centuries together. Members of the Karazin family in the Kharkiv University

Relationship the Karazin family with the Kharkiv Classical University was considered in the present paper. The role of the members of this genus in the process of emergence and development of the oldest University on the Left Bank Ukraine was studied. The value of the Kharkiv University in the formation of life trajectories of the Karazin family was represented.

Keywords: the Kharkiv University, V. N. Karazin, Karazin's family

**Харківський університет у символічному просторі міста:
меморіальні дошки Харкова**

Єремєєв Павло Вікторович

У статті здійснюється спроба визначити роль меморіальних дощок в посиленні присутності Харківського університету в символічному просторі міста. Проаналізовано динаміку активності відкриття меморіальних дощок, пов'язаних із Харківським університетом, коло осіб, яким вони присвячені. Досліджено, яким чином такого роду події були відображені в засобах масової інформації.

Ключові слова: меморіальні дошки, Харківський університет, символічний простір, контент-аналіз.

Проблеми історичної пам'яті останнім часом все частіше опиняються у сфері уваги дослідників. Спираючись на теоретичні нароби у галузі історії, культурології, психології, вчені активно дискутують щодо механізмів формування соціальних уявлень про минуле, засобів репрезентації та поширення цих уявлень [Див, напр.: 1]. В руслі цих досліджень Музеєм історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна реалізується науковий проект «Університетські місця пам'яті». Спираючись на запропоновану у 80-ті рр. ХХ ст. французьким дослідником П'єром Нора концепцію «місць пам'яті» (тобто міць, символічних об'єктів, з якими певна група людей пов'язує свої спогади, цінності, і де «пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок») [24, с. 17] здійснюється спроба з'ясувати, яким чином здійснюється презентація та самопрезентація Харківського університету, як функціонують його «місця пам'яті».

У даній статті здійснено спробу визначити, в якій мірі історія та сучасність Харківського університету відображені в символічному просторі Харкова за допомогою таких «місць пам'яті», як меморіальні дошки. Вирішуючи дану проблему, перед нами повстає питання, що вважати ознакою зв'язку тієї чи іншої меморіальної дошки з Харківським університетом. Чи це зв'язок з Харківським університетом людини або події, яким присвячені меморіальні дошки (але